

הפוליטיקה הערבית בישראל והבחירות לכנסת ה-19

גיליון מס' 2,
17.01.2013

עדכון הערבים בישראל | עורך: אריק רודניצקי |

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי مشروع كونرد ادناوار للتعاون اليهودي – العربي

תוכן העניינים

- א. דבר העורך 2
- ב. מאמרי המערכת 4
- אלי רכס / קץ הפוליטיקה הפרלמנטרית בחברה הערבית? 4
- מוהנד מוסטפא / התנועה האסלאמית וההימנעות מהצבעה בבחירות לכנסת 6
- ג. סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות 8
- השאלה המרכזית: יצביעו או לא? 8
- עמדת התומכים בהשתתפות בבחירות 9
- עמדת המתנגדים להשתתפות בבחירות 10
- תגובות לניסיון הפסילה של ח"כ חנין זועבי 10
- ד. היערכות המפלגות לקראת יום הבחירות 12
- חד"ש 12
- בל"ד 12
- רע"מ-תע"ל-מד"ע 13
- דעם 14
- מפלגת התקווה לשינוי 14
- מפלגת העבודה 15
- מרץ 15
- ש"ס 16
- התנועה 17
- הליכוד 17
- ה. נתוני רקע: מבט משווה על מצעי המפלגות 18
- מבט משווה על מצעי המפלגות הערביות והערביות-יהודיות 18
- מבט משווה על מצעי המפלגות הציוניות-יהודיות: מעמד המיעוט הערבי 20

Konrad
Adenauer
Stiftung

50 YEARS OF WORLDWIDE COOPERATION

אוניברסיטת תל-אביב

מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

א. דבר העורך

אנו שמחים לפרסם את הגיליון השני בסדרת "עדכן בחירות 2013" העוסק בפוליטיקה הערבית בישראל והבחירות לכנסת ה-19, וזאת כשבוע ימים לפני יום הבחירות.

התקופה שחלפה מאז ראה אור הגיליון הקודם עמדה בסימן כמה התפתחויות. אחת מהן הייתה הניסיון של ועדת הבחירות המרכזית לפסול את מועמדותה של חברת הכנסת חנין זועבי מבלי"ד ולמנוע את השתתפותה בבחירות הקרובות. בסופו של דבר דחו שופטי בג"ץ פה אחד את בקשת הפסילה ובכך סללו בפני זועבי את האפשרות להתמודד בבחירות גם הפעם. בכך גם הוסר האיום של בלי"ד לקרוא להחרמת הבחירות לכנסת אילו השאיר בג"ץ את החלטת הפסילה על כנה.

ההתפתחות המרכזית, שבצלה מתנהלת מערכת הבחירות הקרובות כולה ברחוב הערבי, באה לידי ביטוי במאמציהם הבלתי נלאים של נציגי המפלגות הערביות להפיח אווירת בחירות ברחוב הערבי כדי לעודד את הבוחרים הערבים לצאת לקלפיות ולהצביע ביום הבחירות. סקרי דעת קהל שגרתיים, הנערכים בקרב כלל בעלי זכות הבחירה בישראל (יהודים וערבים), אמנם מנבאים ששלוש המפלגות הגדולות – חד"ש, בל"ד ורע"מ-תע"ל-מד"ע – תעבורנה בוודאי את אחוז החסימה, אולם סקר שנערך בראשית דצמבר והתמקד בבעלי זכות הבחירה הערבים לא ניבא טובות למפלגות אלה: 50% מהנשאלים בסקר ציינו כי אין בכוונתם להצביע ביום הבחירות, ו-28% הדגישו כי אין בכוונתם להצביע אם שלוש המפלגות לא תתאחדנה.¹

בסופו של דבר המפלגות אכן לא התאחדו. נראה שנציגי המפלגות מודעים היטב לגודל השעה, ולכן תעמולת הבחירות של שלוש המפלגות הערביות הגדולות מתמקדת כמעט אך ורק במאמץ להעלות את שיעור ההצבעה הצפוי ברחוב הערבי. נראה כי לשם כך החליטו שלוש המפלגות להצניע בתעמולת הבחירות שלהן את היריבות הפנימית ביניהן ולהיאבק בקריאות להחרמת הבחירות ובאדישות הפוליטית הכללית השוררת ברחוב הערבי, המתנוססות מעל ראשיהן כחרב דמוקלס.

בצד זאת, נראה שהמפלגות היהודיות-ציוניות, ובמיוחד מפלגות העבודה, מרץ ושי"ס, משקיעות הפעם מאמצים רבים יותר מבעבר כדי להחזיר לעצמן את דריסת הרגל ברחוב הערבי אשר כמעט אבדה לחלוטין בבחירות הקודמות. זהו אתגר נוסף שאתו מתמודדות המפלגות הערביות במערכת הבחירות הנוכחית. האם תשמורנה המפלגות הערביות הגדולות על כוחן גם בכנסת הבאה? האם יחול מפנה חיובי במגמת ההשתתפות הפוליטית של הציבור הערבי? האם יתחדש הקשר בין הבוחר הערבי לבין המפלגות הציוניות?

הגיליון שלפנינו מנסה להשיב על שאלות אלו ולשפוך אור על הסוגיות העיקריות העומדות על סדר יומה של המערכת הפוליטית הערבית בישראל ערב הבחירות לכנסת. בחלקו הראשון מופיעים מאמרי מערכת העוסקים בסוגיות האמורות לעיל. לאחר מכן מוצגות סוגיות מרכזיות הנוגעות למערכת הבחירות בקרב הציבור הערבי. דגש מיוחד הושם על ידיעות וכתבות שהופיעו באמצעי תקשורת (עיתונות ואתרי אינטרנט) בשפה הערבית והן מובאות בתרגומן לעברית. החלק האחרון כולל השוואה תמציתית של מצעי המפלגות המתמודדות על קולות הבוחרים הערבים. המידע מבוסס על החומר שנצבר במאגר המידע של תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי.

נשמח מאוד אם תפנו אלינו בתגובות, בהערות ובהצעות לשיפור:

- תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי:

אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)

טלפון 03-6409991

פקס 03-6406046

דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il

- פרופ' עוזי רבי (מנהל התכנית)

- אתר האינטרנט של מרכז משה דיין:

www.dayan.org

¹ ראו: גיקי חורי, "50% מהאזרחים הערבים לא מתכוונים להצביע בבחירות." הארץ, 10 בדצמבר 2012. קישור לכתבה: <http://www.haaretz.co.il/news/elections/1.1882750>

© כל הזכויות על פרסום העדכן שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2012. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית. כמו כן תודה לאנשי צוות תכנית קונרד אדנאואר שסייעו באיסוף החומר ובתרגומו מערבית לעברית: נדאל חימאיסי, בוגר החוג לסטטיסטיקה וחקר ביצועים באוניברסיטת תל-אביב ותלמיד לתואר שני בחוג לכלכלה באוניברסיטת בר-אילן, וכן ניצן חזני ובריאן מיקוליצקי, שניהם מהחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה והחוג למדע המדינה באוניברסיטת תל-אביב.

העורך

ב. מאמרי המערכת

אלי רכס*

קץ הפוליטיקה הפרלמנטרית בחברה הערבית?

כבכל מערכת בחירות לכנסת בשנים האחרונות, שב וחוזר על עצמו ריטואל קבוע בחברה הערבית: מאמצים אינטנסיביים לאיחוד השורות ולהקמת גוש מפלגתי ערבי משותף שיממש את הפוטנציאל האלקטורלי של הערבים בישראל וימנע אבדן קולות בשל פילוגים פנימיים. כבעבר, גם הפעם נחלו ניסיונות אלה כישלון צורב והסתיימו בקול דממה דקה. מנגד, בציבור היהודי שוב היינו עדים למאמץ מרוכז של הימין היהודי לפסול מפלגות וחברי כנסת ערביים באמצעות ועדת הבחירות המרכזית. פעם נוספת התערב בית המשפט העליון ופסל את הפסילה. לכאורה, אין חדש תחת השמש.

האומנם? לא בדיוק. הבחירות לכנסת התשע-עשרה הן ציון דרך נוסף, אולי בעל אופי קריטי, בתהליך מתמשך של התרחקות הערבים מהפוליטיקה הפרלמנטרית בישראל. שיעור ההשתתפות בבחירות הוא מדד אמין למגמה זו: בבחירות האחרונות (2009) רק 53.4% מבעלי זכות הבחירה השתתפו (לעומת 64.7% בציבור היהודי). הירידה ברורה: ב-1996 מימשו 77% את זכותם לבחור, ב-2003 היה שיעורם 62% וב-2006 הוא עמד על 56.3%. משקיפים מעריכים כי נטייה זאת תגבר ביתר שאת בבחירות הקרבות; אחד הסקרים ניבא שיעור השתתפות של 36% בלבד.

דומה שקצה נפשו של הציבור הערבי בבחירות לכנסת. הסיבות גלויות לעין וחלקן הגדול היה תקף גם בעבר. ראשית, ההימנעות מבטאת סלידה עמוקה מהמפלגות הערביות משום שעשרות שנים הן מנציחות את הפיצול הפנימי; בבחירות הבאות מתחרות חמש רשימות ואחת מהן כוללת שלושה זרמים. גם הפעם לא היו המפלגות מוכנות להתעלות מעל שיקולים אישיים, צרים ואינטרסנטיים, אף שההבדלים האידיאולוגיים ביניהן מזעריים. הן קופאות על שמריהן, מזקינות וממאסות את עצמן על בוחרים צעירים הכמהים לשינוי.

שנית, המפלגות הערביות בכנסת הוכיחו אזלת יד בבואן לחולל שינוי באמצעות הפוליטיקה הפרלמנטרית. אמנם הפוליטיקאים מתהדרים בחקיקת חוקים ובהגנה על זכויות האוכלוסייה הערבית, אך הדרתם המתמשכת ממוקד קבלת החלטות, קרי קואליציות ממשלתיות, ממזערת את יכולתם להשפיע על המציאות, ולכן הם ממשיכים להפריח זיקוקי דינור ולהפיק מופעי קרקס בכנסת, כדברי ודיע עואודה. סיבה שלישית להימנעות והחרמה היא התחזקות הימין הלאומי-דתי וקריסת השמאל הציוני. הכנסת הנוכחית סימנה את הקו: חקיקה אנטי-ערבית הגובלת בגזענות בוטה (חוק הנכבה, תיקון לחוק האזרחות, חוק ועדות קבלה). מי רוצה להשתתף בכנסת המייצגת דה-לגיטימיזציה מתעצמת לעצם הקיום הערבי בישראל? סיבה רביעית מתקשרת לקודמתה ועיקרה החרמה מטעמים אידיאולוגיים. זאת משנתם הוותיקה של "בני הכפר" ושל הפלג הדוגמטי של התנועה האסלאמית: אין לערבים מה לחפש בפרלמנט ציוני-יהודי שעצם מהותו פסולה, כך הם גורסים.

סיבות נוספות המעודדות הימנעות מהשתתפות בבחירות והחרמתן הן מחאה על הקיפאון במו"מ עם הפלסטינים, מורת רוח מהמשבר הכלכלי ותופעת "העצלות הפוליטית". מדוע אפוא ממשיכות המפלגות הערביות להילחם על קיומן בכנסת? ההסברים שדופים: אנו מסכלים חוקי הפליה, מחוקקים חוקים המשמרים את זכויות המיעוט הערבי, מציגים את הימין הישראלי במערומיו, מגינים על האינטרס הפלסטיני וחושפים ברבים את ערוותה של ה"דמוקרטיה" הישראלית.

התחזיות המצביעות על המשך הצניחה הצפויה בשיעור ההצבעה של הערבים עשויות להתממש. עד כה אין סימנים להתעוררות ציבורית לשם הפיכת המגמה על פיה, אף שאין ספק שהמפלגות הערביות יעשו את כל אשר לאל ידן להביא בוחרים לקלפי. לעומת זאת, השיח הפוליטי והאידיאולוגי בחברה הערבית בשנים האחרונות חושף דיון נוקב על תקפותה של "פרדיגמת 1948", שעל פיה עוצבו יחסי יהודים-ערבים בישראל מאז הקמת המדינה. אבן הראשה במודל זה הייתה מימוש הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת.

החשיבה החדשה מאפיינת את הגותם של אינטלקטואלים, של אקדמאים ושל אנשי רוח המציעים מודלים חלופיים לדפוס היחסים שעוצב ב-1948. רמו מפורט לבאות ניתן ב"מסמכי החזון העתידי" שפורסמו בסוף 2006 וב-2007. העקרונות המהפכניים שנכללו בהם, ובעיקר הערעור על

* פרופ' אלי רכס הוא מייסד תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, ומנהלה הראשון. כיום הוא משמש כפרופסור ללימודי ההיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת נורת'ווסטרן בארה"ב.

דמותה של ישראל כמדינה ציונית-יהודית, שימשו בסיס לפיתוח רעיוני נוסף. למשל, הונוידיה עיאנס הוסיפה לשיח את ממד הספיות (לימינאליות), שעיקרו הגדרת מעמדם של הערבים בישראל כנמצאים "על הסף", לכודים בין שני מישורים קיומיים, המתנגשים זה בזה והמולידים תפיסת מציאות זמנית. לעיון נרחב זכתה הגדרת מעמדם של הערבים בישראל כ"מיעוט ילידי בעל זכויות קולקטיביות", שהובילה לתמיכה גוברת בפתרון של מדינה דו-לאומית אחת כמודל חלופי ל"פרדיגמת 1948". דוברים ערבים הרבו להבליט את אשר ראו כניגוד מובנה ובלתי ניתן לגישור בין אופייה היהודי של המדינה ובין אופייה הדמוקרטי. הפופולריות של הרעיון הדו-לאומי גברה גם נוכח דחיקתו של פתרון הסכסוך על בסיס חלוקה לשתי מדינות אל השוליים, פתרון שממילא היה מפיל את הערבים בישראל בין הכיסאות.

שאלת דפוסי הפעולה הפוליטיים הרצויים תופסת מקום מרכזי בתמונת העולם החדשה המתגבשת בקרב האליטות הערביות. נוכח האכזבה מהפוליטיקה הפרלמנטרית שנסקרה לעיל, מתרבים הדיבורים על מערכת חלופית, ייחודית לערבים. אחד הרעיונות הוא להקים פרלמנט שייצג את האינטרס הערבי ויבחר ישירות על ידי האזרחים הערבים בישראל. דעה אחרת קוראת לבחירת ועדת מעקב חדשה שגם היא תיבחר על ידי הציבור הרחב. נוכח השלכות "האביב הערבי", הציע לאחרונה אסעד עיאנס לגבש "מצע לאומי דמוקרטי" ולבחור הנהגה לגיטימית חדשה בבחירות לאומיות כלליות. הגוף החדש ייקרא "המועצה הלאומית העליונה".

המגמה המתפתחת אפוא היא דו-כיוונית: מחד גיסא, התרופפות של כוח המשיכה של המפלגות הערביות ושל הכנסת, ומאידך גיסא – עניין גובר באפשרות למלא את החלל באמצעות הקמת מסגרות פוליטיות חלופיות, בדלניות ברוחן. אלה תשמשנה נדבך מרכזי בהמשגה מחדש של מעמדם של הערבים בישראל כמיעוט לאומי. המפלגות הערביות לא השכילו להפנים עד תום את משמעויות "האביב הערבי". הן עדיין אינן דוברות באופן רהוט את שפת המדיה החברתית שסחפה את מיליוני בני הדור הצעיר בעולם הערבי – ובישראל. אלה כמהים לשינוי "כאן ועכשיו". אין להסיק מכך שנגזר גורלן של המפלגות הערביות. לחלקן יש גייסות של בוחרים נאמנים שיבטיחו את המשך ייצוגן בכנסת, אך הזעזוע ניכר.

הירידה הניכרת בשיעור השתתפותם של הערבים בבחירות אינה מבשרת טובות. זהו פתח להתארגנות בדלנית וסמל להתערערות "מודל 1948". מצב זה מעורר דאגה ומחייב התנערות של המפלגות הציוניות. הן נדרשות עתה לצעד אמיץ שיציע חלופה אמינה למאות אלפי הבוחרים הערבים שאינם מבקשים להיבדל אלא מחפשים מסגרת משלבת אמיתית ויעילה. "האמנה הבין-מפלגתית לשוויון בין יהודים לערבים" שיזם המרכז היהודי-ערבי לפיתוח כלכלי הוא צעד מבורך וראוי לעידוד מיוחד, שכן הוא מצביע על קרן אור בקצה מנהרה חשוכה. מצערת ומדאיגה העובדה שהליכוד דחה את היוזמה על הסף.²

² הערת העורך: ראו – אור קשתי, "הליכוד סירבה לחתום על אמנה בין-מפלגתית לשוויון בין יהודים לערבים". הארץ, 3.1.2013. קישור לכתבה: <http://www.haaretz.co.il/news/elections/1.1900243>

מוהנד מוסטפא*

התנועה האסלאמית וההימנעות מהצבעה בבחירות לכנסת

הפלג החוץ-פרלמנטרי של התנועה האסלאמית נחשב לכוח פוליטי מרכזי בתנועת ההימנעות לבחירות לכנסת. התנועה האסלאמית התפלגה ב-1996 בעקבות ההחלטה להשתתף בבחירות לכנסת הארבע-עשרה ועם הזמן נעשתה אקטיבית בתנועת המחאה, בייחוד בעשור האחרון.

אפשר להבחין בשלוש תקופות היסטוריות בעמדתה של התנועה האסלאמית כלפי הבחירות לכנסת. בתקופה הראשונה, בין סוף שנות השמונים ועד שנת 1996, הייתה התנועה האסלאמית מאוחדת; היא נמנעה מלהשתתף בבחירות לכנסת אולם לא קראה להחרמתן – נהפוך הוא, היא קראה לאחדות הרשימות הערביות המתמודדות בבחירות כדי לאחד את כוחן האלקטורלי. הימנעות התנועה מהשתתפות בבחירות נומקה בהסברים פוליטיים גרידא – היעדר בשלות ארגונית ועממית הנדרשת לכניסה לזירה הארצית. התקופה הזו התאפיינה בכניסתה הנמרצת של התנועה האסלאמית לפוליטיקה המקומית, שהפכה אותה לכוח פוליטי עולה בחברה הערבית בישראל. כוח זה פיתה חלק ממנהיגיה לנקוט עמדה הקוראת לכניסתה של התנועה האסלאמית לפוליטיקה הפרלמנטרית.

התקופה השנייה החלה ב-1996 (שנת הפילוג) ונמשכה עד הבחירות לראשות הממשלה בשנת 2001. בתקופה זו התמודד הפלג הפרלמנטרי של התנועה בבחירות לכנסת, ואילו הפלג החוץ-פרלמנטרי הכריז על החרמת הבחירות, תוך מתן חופש החלטה (ולא הצבעה) לתומכיו לקבוע את עמדתם כלפי הבחירות על פי תפיסתם הלאומית והדתית. בתקופה זו לא נקטה התנועה פעילות אקטיבית נגד ההשתתפות בבחירות לכנסת והסתפקה בהחרמתן.

בתקופה השלישית, בין השנים 2001–2009, חל מפנה בהתנהגותה של התנועה האסלאמית, אם כי לא חל מפנה משמעותי בעמדתה הרשמית, כפי שהיא באה לידי ביטוי בכרוז שהיא מפרסמת ערב כל בחירות. בתקופה זו נקט הפלג החוץ-פרלמנטרי של התנועה עמדה אקטיבית נגד השתתפות הערבים בבחירות לכנסת. עמדה זו הייתה חלק מהקונסנוס הערבי כלפי הבחירות לראשות הממשלה שנערכו בשנת 2001, אולם מאז 2003 התנועה מביעה עמדה אקטיבית נגד השתתפותם של הערבים בבחירות לכנסת ואינה מסתפקת בהחרמתן. עמדתה אינה באה לידי ביטוי בהכרזתה הרשמית אלא במאמרים שמפרסמים מנהיגי התנועה האסלאמית, ובראשם ראש הפלג החוץ-פרלמנטרי, השיח' ראאד צלאח, ובהם קריאה ברורה וישירה לציבור הערבי להחרים את הבחירות. לפני כל מערכת בחירות מפרסם השיח' סדרה של מאמרים המסבירים מדוע התנועה האסלאמית החוץ-פרלמנטרית מתנגדת להשתתפות בבחירות לכנסת. טענתו המרכזית היא, שהכנסת היא במת מחאה ותו לא ואינה יכולה לשנות את מצבם של הערבים בישראל. עוד טוען שיח' צלאח שהכנסת מייצגת את התנועה הציונית שחוללה את ה**נפצה** של הפלסטינים, לכן כל השתתפות בבחירות נותנת לגיטימציה למוסד המסמל את "המיזם הציוני", המחוקק חוקים אשר מפלים לרעה את הערבים ואת המוסלמים בישראל וגורם רק סבל לעם הפלסטיני בשטחים הכבושים. ערב הבחירות לכנסת שנערכו בשנת 2003 כתב שיח' צלאח סדרת מאמרים בעיתון התנועה, תחת הכותרת "אנחנו ובחירות", וכך הוא טען בהם:

תפקידם של חברי הכנסת הערבים, מהיום הראשון שבו נכנס חבר כנסת ערבי לכנסת ועד היום, ממשיך להוכיח מסקנה אחת, והיא שהכנסת היא בימת מחאה ותו לא. אני אומר זאת בידעי כי חברי הכנסת הערבים התאמצו למלא את תפקידם בהצלחה, אולם הקרקע שעליה מושתתת הכנסת אינה מאפשרת לשום חבר כנסת ערבי למלא את תפקידו בהצלחה ... מעמדה של הכנסת הכשיל אותם וממשיך להכשילם, משום שזהו המסד העליון של מדינה המגדירה את עצמה כמדינת העם היהודי, במובן זה שהיא מתעלמת מקיומנו ומשום שהכנסת היא ממסד עליון של מיזם ציוני שאינו מכיר בנו בתור מיעוט לאומי ולא בתור אזרחים הזכאים לשוויון זכויות. לפיכך הכנסת מעולם לא הייתה ממסד עליון עבורנו, המיעוט הערבי הפלסטיני בארץ.

בסדרת מאמרים שכתב ערב הבחירות בשנת 2006 הוסיף שיח' צלאח לדבוק בדעותיו: "אני משוכנע יותר ויותר שמנגנון הכנסת הוא אחד הביטויים של המיזם הציוני אשר בא לשרת אך ורק את המיזם הציוני, הן במישור המקומי והן במישור העולמי ... אם יש הישגים לחלק מחברי

* ד"ר מוהנד מוסטפא הוא מרצה במרכז ללימודים אקדמיים - אור יהודה, וחוקר במרכז "דיראסאת" בנצרת.

הכנסת הערבים, הרי הם הישגים צנועים ביותר ביחס למשך הזמן שבו נמצאים כל חברי הכנסת הערבים בתוך מנגנון הכנסת". בבחירות אשר נערכו בשנת 2009 יצאה התנועה במסע פרסום גדול נגד השתתפות הערבים בבחירות לכנסת, וזאת על רקע המלחמה בעזה. בנוסף, הכרוז הרשמי של התנועה לא הסתפק כבעבר בהבעת עמדתה הרשמית, אלא כלל את הנימוקים לעמדה הזו, כפי שמבטאים המאמרים שכתב השיח' צלאח בשנים האחרונות.

לגבי מערכת הבחירות הנוכחית הסתפקה התנועה בכרוז של הבחירות הקודמות כלשונו, ולא טרחה לכתוב כרוז חדש אשר מבטא את נחישותה של עמדתה הרשמית נגד הבחירות לכנסת. כרוז זה מנמק את עמדתה המצדדת בהחרמת הבחירות, כפי שצוין לעיל, אולם התנועה אינה נוקטת קו אקטיבי להבעת עמדתה. זוהי מגמה חדשה שאינה דומה למגמה שאפיינה את התקופה שבין השנים 2001-2009. אפשר להסביר זאת בקצרה בכמה סיבות: הסיבה הראשונה היא מאמצי האיחוד שהיו בין שתי התנועות האסלאמיות. המגעים לאיחוד אמורים להתחדש אחרי הבחירות, ולו רק למראית עין, שכן בשנה שחלפה הם לא נשאו פרי. כישלון המגעים נבע בין השאר מהחלטתו של הפלג הפרלמנטרי של התנועה להשתתף בבחירות, שסימנה עבור הפלג החוץ-פרלמנטרי את סוף הסיבוב הנוכחי של שיחות האיחוד. הסיבה השנייה היא התרחבותה של המגמה להחרמת הבחירות בקרב הערבים בישראל בעשור האחרון. ראשי התנועה לא מצאו לנכון להשקיע מאמצים בעידודה של מגמה זו, שהיא תהליך בלתי-הפיך בקרב הערבים בישראל; הם סברו כי מוטב להחריש ולא להסעיר את הזירה הפוליטית הפנים-ערבית בסוגיה הזו – הרשימות הערביות מתמודדות עם המגמה המתרחבת בלא שהתנועה האסלאמית תנקוט עמדה אקטיבית בעניין. הסיבה השלישית היא רצונה של התנועה להפגין אחריות ציבורית: ייתכן שהיא לא רצתה להיתפס כגורם האחראי לכישלון של רשימות ערביות מלהגיע לאחוז החסימה בשל קריאתה להימנע מהשתתפות בבחירות, וייתכן כי לא רצתה להתנצח עם המפלגות הערביות, שהרי מגמת ההימנעות עושה את שלה ממילא. הסיבה הרביעית נעוצה בהתבדלותו ההולכת וגוברת של הפלג החוץ-פרלמנטרי מהפוליטיקה הישראלית (נוסף על החלטתו להימנע מהשתתפות בבחירות המקומיות באום אל-פחם): עצם הדיון בהימנעות מהשתתפות בבחירות עשוי להיתפס כחלק מהשתתפות של התנועה במשחק הפוליטי בישראל גם אם הוא בא לידי ביטוי בקריאה להחרמה, ולכן יש להימנע מכך. הבוז של התנועה כלפי הבחירות לכנסת מתבטא בזלזול אפילו בסוגיית ההימנעות מהשתתפות בזירה הפוליטית.

ג. סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות

השאלה המרכזית: יצביעו או לא?

- **דעה: המפלגות הערביות הכזיבו את תקוות הבוחרים הערבים, ולכן התרסקותן צפויה מראש**
קטע מתוך מאמר עמדה מאת רו"ח זיאד אבו חבלה, שכותרתו "אל תחכו לערבים בקלפיי": "הצפי להתרסקות המפלגות הערביות אינו מפתיע. הציבור הערבי דרש שהמפלגות הערביות יתכנסו לרשימה מאוחדת אחת, יכניסו נציגים חדשים לאותה רשימה, ויפתחו שיח חדש, שיתמקד באוכלוסייה הערבית עצמה. אלה הדברים שהיו מוציאים את הבוחרים הערבים לקלפיות בהמוניהם. המפלגות הערביות התעלמו מדרישות אלו והחליטו להתמודד בבחירות בחמש רשימות, במקום שלוש היום. [...] במקום לכוון "מפלגת קדנציית חירום", שתתמודד מול ההקצנה הגוברת ברחוב היהודי, שמנבאת רוב מוחץ למפלגות הימין, התמקדו המפלגות הערביות בעסקנות שריסקה את המורל והשאיפות של האוכלוסייה הערבית, והגבירה את האדישות והתסכול אצל הבוחר הערבי. [...] אין אני מצפה בימים אלו מח"כים ערבים להיות שרים בממשלה ימנית קיצונית, אך אני כן מצפה מהם לאחד כוחות על מנת להגדיל את כוחם וליצור גרעין השפעה של כעשרים מנדטים לפחות, שיהווה אלטרנטיבה לכל אופציה שלטונית. [...] אני חושב שהכנסת היא הזירה שבה יש להיאבק. אבל ריבוי המפלגות הערביות, אף על פי שזה דמוקרטי, מביא אותנו לחולשה ולחוסר אפקטיביות בכנסת, ולמאבק ללא אסטרטגיית אחידה. [...] אינני מתנגד לכל פעילות פוליטית שהיא לגיטימית, אך אני מתקומם נוכח חוסר האחריות של חלק מהפוליטיקאים, אשר אינם חושבים על ההשלכות של מעשיהם על האוכלוסייה שנתנה להם מנדט. האוכלוסייה הערבית בעידן הזה אינה רוצה להמשיך לראות במפלגות הערביות "קישוט" לדמוקרטיה הישראלית, הנגזרת מהגדרת המדינה כיהודית ודמוקרטית. אך באין "כיכר תחריר" במגזר הערבי, ובהעדר תביעות של האוכלוסייה הערבית כלפי הנהגתה ונבחריה, הערבים יישארו בתחתית הפירמידה של החברה הישראלית." (הארץ, 2.1.13)

- **דעה: שיעור הצבעה נמוך פירושו הבעת אי אמון בכנסת, ולא אי אמון במפלגות הערביות**
קטע מתוך מאמר עמדה מאת עבד אל-חכים מופיד, עיתונאי ופרשן פוליטי המזוהה עם הפלג החוץ-פרלמנטארי של התנועה האסלאמית, שכותרתו "הרהורים על הבחירות: החרמה, גיל הנישואים והמשטר הסורי": "המפלגות הערביות הרגישו עד כמה הבחירות אינן חשובות לערבים – אדישות, אי התעניינות, 'חוסר' מודעות – תקראו לכך איך שתרצו. אולם הבעיה לדעתנו היא עמוקה יותר מכך. הכנסת כבר לא מעניינת את הערבים; היא גם בקושי מעניינת חלק מפעילי המפלגות. השיעור הגבוה של החרמת הבחירות, אשר על פי כמה סקרים מגיע כמעט ל-50%, מצביע על כך שישנה בעיה אמיתית – יותר מאשר אדישות, חוסר התעניינות ו'חוסר' מודעות. לא מדובר בעניין טכני. הקריאה לצאת להצביע כבר לא חשובה למפלגות הערביות; היא חשובה לממסד הישראלי שמעוניין שהערבים יצאו להצביע, ולא משנה למי. הפעילות של קרן אברהם במגזר הערבי, המבקשת לעודד ערבים להשתתף בהצבעה, חושפת היבט נוסף של החששות מההחרמה: הימנעות הערבים מהצבעה משמעותה הבעת אי אמון בכנסת. אלו דברים שלא נאמרים בגלוי בשל סיבות שרבים מכירים. הממסד הישראלי מעוניין בשיעור הצבעה גבוה בקרב הערבים, ולא רק בהגעתם של ערבים לכנסת. ישראל מנצלת את נוכחותם של חברי כנסת ערבים בכנסת למטרות תעמולה על-מנת להוכיח את ה"דמוקרטיה" שלה. [...] הממסד הישראלי מעוניין בהשתתפות גדולה ביותר של הערבים בבחירות לכנסת מסיבה אחת פשוטה: שיעור [הצבעה] נמוך מוכיח, בראש ובראשונה, שהערבים הביעו אי אמון בכנסת ולא במפלגות הערביות. ייתכן שזה גם מסביר מדוע הממסד הישראלי מעלים עין מכל ההתרחשויות ביום הבחירות ברחוב הערבי, ובמיוחד בשאלת הזיוף ומילוי הקלפיות באמצע הלילה. או אז המפלגות מחלקות ביניהן את קולותיהם של הבוחרים. ייתכן שזהו הרגע היחידי בבחירות שבו שוררת הסכמה בין המפלגות הערביות." (24.12.12, www.pls48.net)

• **דעה: תעמולת הבחירות של המפלגות הערביות לא מצליחה לעורר את הרחוב הערבי מהתרדמת הפוליטית**

חלק מתוך מאמר עמדה מאת ודיע עואודה, שכותרתו "תרדמה פרלמנטארית": "הציבור הערבי הרחב לא קיבל את הטענות וההסברים לכישלון הקמת הרשימה המשותפת. [...] הוא ממשיך להחזיק בדעה שמנהיגי המפלגות הערביות הם ברובם פעילי מפלגות שאינם מנהיגים במישור הלאומי. [...] חברי הכנסת הללו אינם שרים. הם בסך הכול חברים ברשות מחוקקת, אך הציבור מצפה ממנהיגיו שלא להסתפק עוד במתן דיאגנוזה על הגזענות בישראל, שנשמעת כמו תקליט שבור. המחלה ידועה. האנשים מחפשים מי שיבטיח להם תרופה באמצעות פריצת דרך, טקטיקות ובריתות חדשות על מנת לעצור את הפרת העקרונות של המשחק הפוליטי. בצד זאת, האנשים מצפים להשיב את המאזן הנכון בין הסוגיות הלאומיות לבין הסוגיות היומיומיות. הצהרות בתקשורת אינן 'עובדות' על האזרח, והוא מצפה מן הפוליטיקאים שלו לגלות התעניינות אמיתית בסוגיות הפנימיות הבוחרות. [...] מי שעוקב אחר קמפיין הבחירות של [המפלגות] הערביות שם לב לכך שאין התייחסות לסוגיות הבוחרות כגון הירידה ברמת החינוך, במקומות עבודה, בשיכון ועוד. [...] לנוכח 'ההתפלשות' בבוץ, הציבור מביע אי שביעות רצון מן האדישות [של המפלגות הערביות כלפי הסוגיות הבוחרות] ומואס בהצבעה, כפי שמוכיחים הסקרים. אפילו תעמולת הבחירות אינה מצליחה עד כה להעיר את העם מתרדמת החורף שלו כתוצאה מכל מה שהוזכר לעיל. בשונה ממערכות בחירות קודמות, התחרות בין המפלגות הערביות בבחירות הנוכחיות מתאפיינת באווירה רגועה וזאת מתוך רצון להתאחד מול האויב המשותף – האדישות. אך היעדרו של ויכוח ביניהן באשר לדעות ולדרכים להשגת המטרות השונות גורם לרחוב לשקוע בתרדמת עמוקה יותר כלפי הכנסת." (חדית' אל-נאס, 21.12.12)

עמדת התומכים בהשתתפות בבחירות

• **ח"כ חנא סויד: העלאת שיעור ההצבעה בציבור הערבי תהפוך את המאזן הפוליטי על פיו**

ח"כ חנא סויד, המועמד השני ברשימת חד"ש, נשא דברים בכינוס שנערך בסניף חד"ש ביפיע ובמהלכם הוא התייחס לחשיבות ההשתתפות בבחירות. [...] סויד אמר שהעלאת שיעור ההצבעה בקרב מצביעי השמאל ובקרב מצביעי הציבור הערבי עשויה לשנות את מאזן הכוחות במפה הפוליטית ולהפוך את הקערה על פיה. [...] הוא הוסיף שהידוק הטבעת סביב צווארו של נתניהו שפיע עליו רבות בכל התחומים. (www.bokra.net, 22.12.12)

• **מועמד רע"מ-תע"ל-מד"ע: עלייה בשיעור ההצבעה תחזק את כוחם של הערבים בכנסת**

טלב אבו עראר, המועמד הרביעי ברשימת רע"מ-תע"ל-מד"ע, אמר שאם הוא ייבחר לפרלמנט, הוא יציב את נושא הנגב בראש סולם העדיפויות. הוא קרא להעלות את שיעור ההצבעה בקרב הערבים במטרה להיאבק במדיניות האפליה הממשלתית. הוא הוסיף כי דבר זה מחייב את כל המפלגות הערביות להשקיע מאמץ על-מנת להאיץ באנשים להגיע לקלפיות. אבו עראר הדגיש כי גם אם 90% מהערבים יצביעו בבחירות, הממשלה הבאה תהיה ממשלת ימין קיצונית בראשות נתניהו, אולם הבהיר כי עלייה בשיעור ההצבעה תחזק את כוחם של הערבים בכנסת ותגביר את השפעתם על הפוליטיקה הישראלית. (חדית' אל-נאס, 21.12.12)

• **ח"כ אחמד טיבי: האזרחים הערבים צריכים לנצל את זכותם ולבלום את כוחו של הימין**

ח"כ אחמד טיבי הגיב על תוצאות סקר מקיף שנערך בראשית דצמבר 2012 בקרב בעלי זכות הבחירה הערבים³, ואמר: "מי שלא מצביע, למעשה מצביע למפלגה הגדולה ביותר [...] וכאילו שהוא תומך במפלגת הליכוד-ביתנו. לכן יש לחשוב כמה וכמה פעמים לפני שעושים מעשה כזה. ייתכן שישנה ביקורת [כלפי המפלגות הערביות] ואי שביעות-רצון, אך חובה להצביע ויהי מה. [...] בין יהודים וערבים לא שורר שוויון, חוץ מאשר בנושא הבחירות. על הערבים לנצל את הזכות הזו כדי שננסה להוריד את כוחו של הימין ולא לסייע לו לעלות לשלטון. אסור ש-50% מהאזרחים הערבים יישבו בבית. התוצאות בסקר באשר לסוריה אינן מפתיעות אותי, וכן לא מפתיעות התוצאות בנושאים החברתיים והכלכליים, אך מה שכן הפתיע אותי זה ש-30% עשויים להיות

³ הערת העורך: ראו הפנייה לתוצאות הסקר בהערה המופיעה ב"דבר העורך" (הערה 1 לעיל).

מושפעים מעמדתה של הרשות הפלסטינית אם זו תפנה אליהם על מנת להצביע. אני סבור כי הרשות הפלסטינית לא תשפיע על עמדתם של האזרחים הערבים". (www.alarab.net, 11.12.12)

• **ח"כ לשעבר: במקום למתוח ביקורת על חברי הכנסת הערבים, יש לתמוך בהם**

קטע מתוך ראיון עם ואסל טה, בעבר חבר כנסת מטעם בל"ד, שבמהלכו התייחס לשאלת השתתפותם של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת: "אנו חושבים כי הבחירות לכנסת הן זירת מאבק בה אנו מציגים עמדה ציבורית שמנוגדת לעמדת הממסד הישראלי. יש צורך בנוכחותנו שם [בכנסת]. [...] אי-הצבעה זו טעות, שכן ישנו משחק פוליטי שעלינו לשחק בו ועלינו לנסות לשרת את הציבור שלנו ככל שניתן, למרות הקושי בהגדרתה של המדינה כמדינת היהודים. [...] במקום למתוח ביקורת על חברי הכנסת הערבים, עלינו לתמוך בהם ולעזור להם בכך שנצא להצביע ביום הבחירות – קודם כל לבל"ד, מפני שהערבים חזקים יותר עם בל"ד, או לחילופין, אם תרצו, להצביע למפלגות הערביות האחרות." (פצל אל-מקאל, 7.12.12)

עמדת המתנגדים להשתתפות בבחירות

• **תנועת "בני הכפר": אנו פוסלים השתתפות בבחירות לכנסת, שכן היא מייצגת ישות גזענית**

תנועת "בני הכפר" פרסמה הודעה לעיתונות בסיום הוועידה השביעית שלה, ובה היא התייחסה גם לשאלת ההשתתפות בבחירות לכנסת: "חברי הוועידה הדגישו כי הם מחרימים את הבחירות מבחינה עקרונית, הן במתכונתן הן בתוכן, ופוסלים הצבעה או הצגת מועמדות [בבחירות], מפני שהכנסת הציונית מייצגת את ראש הישות הקולוניאלית הציונית הגזענית ואת מקור החקיקה והלגיטימיות שלה המבוססת על ההכרה בישראל כמדינה יהודית ומדינתם של היהודים בכל מקום בעולם. כמו כן, הם הדגישו כי יש לפעול נגד התכניות של השלטון הציוני להפקיע אדמות ערביות ולהשיב את מה שכבר הופקע, לפעול נגד הריסת בתים, להכיר בכפרים הלא מוכרים, ולפעול לשיבתם של העקורים אל הכפרים שמהם גורשו." (www.panet.co.il, 26.12.12)

• **דעה: החרמת הבחירות לכנסת היא חובה לאומית פלסטינית**

קטע מתוך מאמר עמדה של הפובליציסט עלי זובידאת, שכותרתו "הבחירות לכנסת והמאבק על הזהות": "אנו [התומכים בהחרמת הבחירות] אומרים בצורה הפשוטה ביותר: הזהות הלאומית שלנו עומדת בסתירה מוחלטת עם הדרישות שלנו לאזרחות מלאה במדינת ישראל, ואין זה משנה אם המדינה תיקרא מדינה יהודית-דמוקרטית, מדינת העם היהודי, מדינת האזרחים או מדינת כל אזרחיה. אין לערבב את מרכיבי הזהות הלאומית ולהפוך אותם לקוקטייל שמורכב ממרכיבים סותרים שעונים על דרישות ועל אינטרסים צרים. [...] המפלגות הערביות חוזרות על הדברים כמו תקליט שבור: 'אנחנו חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני שלנו ומהאומה הערבית שלנו, אך אנחנו חיים בתנאים מיוחדים המחייבים אותנו לתת עליהם את הדעת במטרה לשמור על קיומנו ועל העתיד שלנו.' [...] לא ניתן לרקוד על שתי חתונות בעת ובעונה אחת. הזהות הלאומית איננה נמדדת בסיסמאות נוצצות ובנאומים חוצבי להבות. הזהות הלאומית נמדדת במידת המודעות שלך לכל המרכיבים שלה ובמידת השמירה שלך על טהרתה. אנחנו מאמינים שהכנסת הציונית לא מהווה הגוף הייצוגי הציוני העליון בלבד, אלא היא "הדובדבן שבקצפת" של הציונות בפועל. כל התקרבות אליה היא פגיעה בזהות הלאומית שלנו. לכן, החרמת הבחירות לכנסת היא חובה לאומית פלסטינית." (חדית' אל-נאס, 21.12.12)

תגובות לניסיון הפסילה של ח"כ חנין זועבי

• **הודעה של בל"ד: ניסיון הפסילה אינו דמוקרטי; זהו ניסיון לאלף את חברי הכנסת הערבים**

קטע מתוך הודעה לעיתונות שפרסמה מפלגת בל"ד, בעקבות החלטת בג"ץ המבטלת את פסילתה של ח"כ חנין זועבי מהשתתפות בבחירות לכנסת: "השתתפותה של ח"כ זועבי ב"משט החירות" ייצגה את עמדת המפלגה וביטאה גם את צו מצפוננו של כל פלסטיני. [...] ח"כ זועבי הייתה נתונה לרדיפה על רקע פוליטי מצד פרלמנט שלא מאמין בדמוקרטיה, מנסה לאלף את חברי הכנסת

הערבים, ומציב גבולות במשחק הפוליטי – דבר שאין לו כל קשר לדמוקרטיה. [...] בל"ד דורשת לבטל את סמכותה של ועדת הכנסת לפסול מפלגה או אדם. כמו-כן, בל"ד הדגישה כי ועדה זו [ועדת הבחירות המרכזית] אינה אלא כלי פוליטי הנתון בידי הרוב בפרלמנט, וכלי אשר נעשה בו שימוש נגד חברי הכנסת הערבים, וכדי להעניש כל חבר כנסת שאינו משייך את רצונו של הימין או של הרוב. [...] בל"ד תמשיך במאבקה נגד הגזענות, הכיבוש והמצור. נמשיך להגן על העם שלנו ועל זכויותינו הלאומיות והאזרחיות בכל מקום. " (30.12.12, www.panet.co.il)

• **הודעה של חד"ש: מברכים על החלטת בג"ץ וקוראים להיאבק בגזענות המפלגתית**

גילוי דעת של מפלגת חד"ש לאחר החלטת בג"ץ לבטל את הפסילה של ח"כ חנין זועבי ולאפשר לה להתמודד בבחירות לכנסת: "אנו מברכים את החלטת בית המשפט ואנו מגנים את המתקפה הגזענית המונהגת בידי מפלגות הימין כלפי אישים וקבוצות פוליטיות ערביות. [...] כעת, שעה שהמתקפה הגזענית בנושא ההשתתפות בבחירות כבר מאחורינו, אנו בחד"ש קוראים לציבור שלנו ולמפלגות הפעילות בחברה הערבית להתרכז במערכה הפוליטית במטרה להגן על העניינים העיקריים של הציבור והעם שלנו, להעלות את שיעור ההצבעה בקרב הערבים, ולהקיא מקרבנו את המפלגות הציוניות – כל זאת במסגרת המערכה הכוללת נגד הגזענות המפלגתית והמוסדית." (30.12.12, www.bokra.net)

• **מזכיר בל"ד בעצרת תמיכה בח"כ חנין זועבי: עידן תכתיבי השלטון – עבר מן העולם**

חלק מתוך מאמר עמדה מאת עווד עבד אל-פתאח, מזכיר מפלגת בל"ד, שכותרתו "עבר זמן התכתיבים". הדברים נישאו בעצרת התמיכה בח"כ חנין זועבי, שנערכה תחת הכותרת "חזקים מן הפסילה": "המתקפה המתמשכת נגד חנין זועבי, מהרגע שעלתה על משט החירות, היא מלחמה בקיומה של התנועה הלאומית ומלחמה בקיום הערבי בכללותו בארץ הזו. חנין זועבי היא בת נאמנה של המפלגה הזאת ושל העם הלוחם הזה. המפלגה בחרה בה [...] לכך שתהיה נציגה שלה בכל מקום, גם על המשט לשבירת המצור על עזה. על כן, אין באפשרותנו לפרש את ההתקפות לפסול אותה, אלא בתור תכנית או ניסיון אומלל להגביל את המפלגה. יתרה מכך, מדובר בצעד שמטרתו לבלום את התנועה הלאומית ואת הרוח הלאומית המתעצמת בקרב בני עמנו. התקופה שבה בוטלו התנועות הלאומיות עברה מן העולם. התקופה שבה הוטלו תכתיבים ונכפה עלינו לבחור מי ייצג אותנו בבימות השונות עברה מן העולם. אנו לא נמצאים בתקופה של שנות החמישים והשישים. אם הם רוצים להפוך את חיינו לקשים יותר, גם אנחנו נהפוך את חייהם לקשים יותר. נמשיך במאבקנו מחוץ לפרלמנט שלהם, ושגם הם יישאו בתוצאות הדבר. הלגיטימיות של מאבקנו איננה נובעת מהפרלמנט הגזעני שלהם, אלא מההיסטוריה של העם העצום הזה ומהניסיון של מאבק, שלא ייפסק אלא רק לאחר הפלת שלטון האפרטהייד והנפת דגל החירות." (29.12.12, www.arabs48.com)

• **דעה: היה צריך לנצל את הפסילה כדי להציג את הממסד הישראלי במלוא מערומיו**

קטע מתוך מאמר עמדה מאת עלי זובידאת, שכותרתו "הפוסל, הפסול, ומה שביניהם". זובידאת פנה בדברים לח"כ חנין זועבי: "אין בכך כבוד או גאווה שתהיי בחברת [ח"כ] מירי רגב וחבריה. הם לא יקבלו אותך בכבוד בקן המזוהם הזה שנקרא כנסת ישראל, גם אם תהיי משתפת פעולה שלהם. מדוע את מחכה שיפסלו אותך? תפסלי אותם את קודם, ולתמיד. מדוע את מבקשת מהם לבטל את הפסילה? האם לא אמרת שהלגיטימיות שלך אינה תלויה בכנסת? החרמת הבחירות לכנסת בנסיבות האלה היא הזדמנות היסטורית, שיתכן כי לא תחזור על עצמה שנים רבות, להציג את המוסד הגזעני הזה במלוא מערומיו בפני העולם כולו ללא 'עלה תאנה' שיכסה את ערוותו." (חדית' אל-נאס, 28.12.12)

ד. היערכות המפלגות לקראת יום הבחירות

חד"ש

- ח"כ מוחמד ברכה: לחד"ש יש סיכוי גדול לקבל מנדט חמישי

ח"כ מוחמד ברכה הגיב לתוצאות סקרים המנבאים לחד"ש ארבעה מנדטים: "הסקרים המופיעים באמצעי התקשורת בשפה העברית אינם מייצגים את המצב ברחוב הערבי, מפני שהם משתמשים במדגם קטן של מצביעים ערבים. [...] לדעתי, מי שרוצה לבדוק את המצב ברחוב הערבי עליו לערוך סקר ברחוב הערבי. אנחנו ערכנו סקרים המראים כי קיים סיכוי גדול לכך שחד"ש תקבל מנדט חמישי. כמובן שאני מאחל הצלחה לכל הרשימות ברחוב הערבי כדי שנהיה כוח גדול יותר בכנסת הבאה. אולם הקול המובטח, המנוסה, שהוכיח את עצמו בסוגיה המדינית, בסוגיה החברתית, בסוגיות הפרט והכלל – הוא הקול של חד"ש". (www.bokra.net, 12.1.13)

- ח"כ ברכה: לא ניתן למנוע את עליית הימין או לקדם את תהליך השלום ללא קולות הערבים

חברי הכנסת מוחמד ברכה ודב חנין הדגישו כי קיימת אפשרות לבלום את הימין בבחירות הקרובות, וזאת בתנאי שיעלה שיעור ההצבעה בקרב הערבים ובקרב כוחות דמוקרטיים יהודיים וכאלה שנמנים על מחנה המרכז והשמאל. הם הדגישו כי לשם כך יש להביע עמדות ברורות המנוגדות לגמרי לעמדת הימין הגזעני והקיצוני, ולא לקיים התנחלויות בין המפלגות [הערביות]. [...] ברכה מתח ביקורת על הצהרותיו של יאיר לפיד [...] ואמר כי לא ניתן למנוע את שיבתו של הימין לשלטון ללא קולות הערבים, כשם שלא ניתן לקבל החלטות בנושא השלום ללא הערבים. (www.bokra.net, 6.1.13)

בל"ד

- מועמד בל"ד: בל"ד דואגת לבעיותיהם של הערבים בישראל ובשטחים, וגם של הפליטים

קטע מתוך ראיון עם עבד אל-רחים פוקרא, המועמד החמישי ברשימת בל"ד: "אני קורא לכולם להשתתף בבחירות. לדעתי, מדובר בבחירות גורליות. אנו מחויבים להשתתף בהן במטרה לחזק את כוחה של בל"ד שהיא הכיוון הנכון לעם שלנו והיא זו שדואגת לעניין שלו – לא רק לבעיותיהם של הערבים בישראל ובשטחים הכבושים, אלא גם לאלה של הפליטים, שכן [בל"ד] עומדת על זכותם לקבל את זכות השיבה. [...] אי השתתפות בבחירות והימנעות מהצבעה משמעם הענקת קולות למפלגות הציוניות, ובייחוד למפלגות הגדולות שבהן. חשוב לציין כי כל סקרי דעת הקהל מראים שאם שיעור ההצבעה בקרב הפלסטינים 'בפנים' [האזרחים הערבים בישראל] יעלה, הדבר ישפיע באורח ניכר על שינוי מאזן הכוחות הפוליטי במפת המפלגות בישראל. הדבר גם יאפשר לנו לעמוד איתן לנוכח התגברות כוחו של הימין הקיצוני והגזעני, ובכך להעלות את מידת ההשפעה של הקול הערבי בכל הגופים והמוסדות". (www.bokra.net, 29.12.12)

- ח"כ לשעבר: דמוקרטיה אמיתית היא "מדינת כל אזרחיה", ורעיון זה מטריד את הממסד

קטע מתוך ראיון עם ואסל טה, בעבר חבר כנסת מטעם בל"ד: "מק"י או חד"ש נחשבת למפלגת שמאל ישראלית אף על פי שמרבית מצביעיה הם פלסטינים ערבים. בסופו של דבר, האידיאולוגיה שעליה היא מתבססת היא אידיאולוגיה ישראלית. זוהי נקודת המחלוקת בינינו [בל"ד] לבין חד"ש. התוכנית המדינית שלנו ברורה. זוהי תכנית שקוראת להפוך את מדינת ישראל למדינת כל אזרחיה, אם הם חפצים בדמוקרטיה אמיתית. הדמוקרטיה הנוכחית נתפשת בעינינו כדמוקרטיה ליהודים בלבד. הממסד יודע שהקול הזה מטריד את מנוחתו. זהו הקול שעולה מפיהם של האנשים, וביניהם צעירים ומשכילים, ולכן הם מנסים להשתיק אותנו". בתשובה לשאלה האם המפלגות הערביות הסכימו על הרגעת המתרחות ביניהן, וזאת לאחר כישלון המאמצים להרכיב רשימה ערבית משותפת, אמר טה: "אין כאן הסכם על רגיעה, אלא קיים חשש שתוצאות המחלוקת בין [המפלגות] הערביות יפגעו באינטרס של הציבור הערבי, שתומך ברגיעה הזו. מחלוקות מרחיקות את הציבור שלנו מהקלפיות. פנינו לכל המפלגות הערביות, דנו איתן בסוגיה הזו, והסכמנו שהדיון בינינו לביניהן לא יגיע לכדי עוינות ולכדי התנגשויות, כפי שארע בעבר."

בהתייחסותו לקריאות להחרים את הבחירות, ענה טה: "אני שואל את המחרימים: מהי המטרה שלכם בהחרמת הבחירות? על ההנהגה הפוליטית בארץ מוטלת האחריות לדאוג לדברים החשובים בעיני הציבור ולהגן עליו. הפרלמנט הוא זירת מאבק. אמנם היא לא היחידה, אך היא זירת מאבק ועלינו להיות בה. באמצעותה נוכל להשמיע את קולנו בצורה ברורה יותר מאשר אם נהיה מחוץ לפרלמנט." (פצל אל-מקאל, 28.12.12)

• **מועמד בל"ד: לא ניתן להפריד בין הסוגיות היומיות לסוגיות הלאומיות**

קטע מתוך ראיון עם ג'ומעה זבארקה, המועמד הרביעי ברשימת בל"ד ותושב הנגב: "בכוונתנו להציג את סוגיית הנגב בפני ערכאות בינלאומיות, שכן פיתרון הסוגיה לא יגיע באמצעות תכניות ממשלה. אני מאלה שמאמינים בבינאום סוגיות הנגב ושאר הערים והכפרים הערביים, משום שאנו מיעוט לאומי בעל מאפיינים כאלה שאנו לא מוכנים שימחקו אותם ושיעלימו אותם בחברה הישראלית. סוגיה חשובה נוספת היא שאלת הקמתם של מוסדות נבחרים אשר יטפלו בסוגיות היומיות, ובייחוד בסוגיות האדמה והשיכון. אנו נשקיע באדם הערבי כדי שישמור על זהותו הלאומית וכדי שיהיה מוכן להתמודד עם התוכניות המסוכנות של השלטון, ובמיוחד עם תוכנית פראוור אשר מאיימת להפקיע יותר מ-800 אלף דונם." בתשובה לטענה הנשמעת בציבור הערבי כי המפלגות הערביות צריכות לעזוב את הפוליטיקה ולהתעסק בסוגיות הנוגעות לפרט, השיב זבארקה: "ההפרדה בין הסוגיות היומיות והפוליטיקה אינה אפשרית, וזאת מסיבה פשוטה: התנהגותו של השלטון כלפינו נובעת מסיבות פוליטיות גרידא. על כן, לא ניתן לעשות הפרדה, אלא ההפך. דבר זה מדגיש את מה שאנו אומרים תמיד: הסוגיות היומיות והלאומיות קשורות אלה באלה באופן מוחלט." (22.12.12, www.arabs48.com)

רע"מ-תע"ל-מד"ע

• **שיח' אבראהים צרצור: ניסיונות הפסילה מעידים על חרדה מפני נוכחות ערבית בפרלמנט**

שיח' אבראהים צרצור, יו"ר רשימת רע"מ-תע"ל-מד"ע, טען כי "הבקשות שהוגשו על ידי המפלגות הציוניות במטרה למנוע את השתתפותן של המפלגות הערביות בבחירות לכנסת הן הוכחה חותכת לחשיבות של הנוכחות הערבית בתוך כותלי הפרלמנט. הן גם משמשות מדד לתחושת החרדה ששוררת בקרב המפלגות הציוניות וחברי הכנסת שלהן, שמייחלים להסתלקותם המיידית של הערבים מהזירה החשובה הזו." צרצור הוסיף כי "אלמלא היה להימצאותם של הערבים בתוך הפרלמנט תפקיד חשוב ומשפיע, לא היינו רואים את המתקפה האכזרית הזו מכל קצוות הקשת הפוליטית בישראל." [...] צרצור סיכם את דבריו באומרו שהגיע הזמן להפסיק את הקריאות להחרמת הבחירות מנימוקים אידיאולוגיים, שכן קריאות אלו מנוסחות באופן מעורפל המעיד על חולשתן, מחד, והן גורמות לפירוק המאבק הלאומי הערבי במקום לאחד אותו, מאידך. (20.12.12, www.bokra.net)

• **ח"כ טלב אל-צאנע: הסכמתי לקבל את המקום החמישי מחשש לקריסת בל"ד**

קטע מתוך ראיון עם טלב אל-צאנע, יו"ר המפלגה הדמוקרטית הערבית (מד"ע), בעקבות שיבוצו במקום החמישי ברשימת רע"מ-תע"ל-מד"ע: "ההסכמה שלי לקבל את המקום החמישי ברע"מ, במקום המקום השלישי, הייתה ההחלטה הקשה ביותר שקיבלתי בחיי, אך אין אופציות טובות יותר. זאת מכיוון ששבירת הברית [בין מד"ע לבין התנועה האסלאמית ותע"ל] והשתתפות בבחירות באופן עצמאי היו מהוות סכנה ממשית לקריסתן של בל"ד וגם של רע"מ [ללא מד"ע]. בשם האחריות, בשם ההקרבה, ומתוך רצון לשמור על האחדות, חזרתי בי מהחלטתי לרוץ בבחירות ברשימה עצמאית. [...] אף על פי שיש כאן קיפוח משוע ונעשה אי צדק כלפי מד"ע, ובאופן אישי כלפיי, הסכמנו לקבל זאת, [...] במיוחד למרות הידיעה שאנחנו [מד"ע] עוברים את אחוז החסימה, אולם זה היה עלול לבוא על חשבון המפלגות הערביות הקיימות – ואינני מתכוון בכך לחדש אלף לבל"ד. אנו יודעים שהקולות שנקבל במד"ע הם קולות שמגיעים מאותו קהל הבוחרים שמצביע לבל"ד [...] ועל כן אני חרד לכל המפלגות הערביות. [...] העלאת שיעור הייצוג [הערבי בכנסת] היא ניצחון לעם שלנו ולבעיות שלנו. [...] אם הקיום שלנו נתון לאיום, הרי שאין מקום לרגשות ולשיקולים אישיים. השיקול היחיד שנותר הוא האחריות הלאומית." (חדית' אל-נאס, 7.12.12)

דעם

• יו"ר דעם: המפלגות הערביות מזניחות את הבעיות החברתיות; דעם תטפל בבעיות אלה

קטע מתוך ראיון עם אסמא אגבאריה-זחאלקה, יו"ר מפלגת "דעם": "ב-2009 דיברנו על צדק חברתי. זה היה החזון שהבאנו, אבל זה לא היה רלוונטי למצב התודעתי של הציבור באותו זמן, וזה התבטא גם בקלפי. אבל המחאה של קיץ 2011 חוללה את השינוי. כל עוד לאנשים פה לא היה ממש רע, הם לא חיפשו פתרונות. אבל כשהתחיל הזעזוע באירופה ובעולם הערבי, זה הגיע גם לישראל. הרבה אנשים קיבלו אומץ, הבעיה הפרטית של כל אחד הפכה לקולקטיבית, חברתית. [...] אני פונה ל-50% מהציבור הערבי שמאס באופציות הפוליטיות שמציגות לו המפלגות הערביות. המפלגות הערביות דוגלות בשיח לאומני, מתעסקות רק בשאלה המדינית ומזניחות את השאלות החברתיות-כלכליות ואת המצוקות שהציבור הערבי סובל מהן. עזה ותל אביב זו שאלה אחת. השאלה המדינית צריכה ללכת יחד עם השאלה החברתית. יש 50% עוני ברחוב הערבי, 80% מהנשים ברחוב הערבי לא עובדות. זו קטסטרופה. זה עם שיכול לחשוב על לשחרר את פלסטין? זה עם שצריך קודם לשחרר את עצמו. ואין לזה ביטוי. אף מפלגה לא באה לעשות עבודה אמיתית, לארגן את הציבור, להילחם בעבודות הקבלן. אני מגיעה לוועדות בכנסת ולא רואה אף נציג ערבי, גם כשדנים בשאלות שנוגעות מאוד לציבור הערבי, כמו בטיחות בעבודה. מה זה העיסוק הזה כל היום רק בנפפה? שוכחים שהיום בכל בית יש נפפה. אישה שלא עובדת זה נפפה. בחור שעובד דרך קבלן ולא מקבל את הזכויות שלו, זה נפפה. ובלי להוריד מהחשיבות של הנפפה, מה עם הנפפה של ימינו? את המציאות של היום אתם חייבים לשנות, ואת ההיסטוריה אתם לא יכולים לשנות." (הארץ, 5.1.13)

• יו"ר דעם: המחאה החברתית בישראל הייתה הזדמנות להציע אלטרנטיבה מהפכנית

אסמא אגבאריה זחאלקה אמרה כי מפלגת דעם תומכת במהפכה בסוריה. היא אמרה שהגל העממי החברתי בתל אביב היה תופעה חדשה שהושפעה ממה שאירע בכיכר תחריר בקהיר, ומפלגת דעם הצטרפה אליו מפני שראתה בו הזדמנות להציע אלטרנטיבה מהפכנית. היא הוסיפה שמשנת 2008 הם [בדעם] עוקבים אחר המהפכות; הם יצרו קשרים עם מנהיגי השמאל במצרים ועם אנשי המהפכה בגולן הסורי, וכי הללו הבינו שעליהם לקיים קשרים של שיתוף פעולה עם פעילים בגל החברתי בישראל. (www.panet.co.il, 26.12.12)

מפלגת התקווה לשינוי

• מועמד המפלגה: הגיע הזמן לפעול בדרך חדשה בכנסת, ולא פסיבית כמו בעבר

גימאל חיורי, המועמד השביעי מטעם מפלגת "התקווה והשינוי", במאמר עמדה שכותרתו "מדוע התקווה והשינוי, לאן אנו הולכים ומהו גורלנו?": "אני שב ומביע את הערכתי לכמה מפלגות ומנהיגים ערבים, שמילאו תפקיד חלוצי בהיסטוריה של עמנו מאז הימים הראשונים להקמת המדינה. אולם הנסיבות והאתגרים מחייבים אותנו לפעול כעת באופן שונה. [...] המפלגות והמנהיגים פעלו באופן פסיבי, כאילו אמרו שאנחנו מהגרים בארץ הזו ושאינן מה לעשות. [...] אני אומר להם שהגיע הזמן לפעול לשינוי גורלנו. הגיע הזמן שנאחד את כוחותינו ונפעל בחכמה, כך שנוכל להשיג את זכויותינו. הגיע הזמן שנבין את כללי המשחק הפוליטי הנהוגים בארץ. אנו לא מתכחשים לזכותו של מן דהוא על מולדת זו, ולכן אין אנו מוכנים שיכחישו את השתייכותנו זו. זכותנו לאחד את שורותינו לטובת עמנו. אנו משוכנעים כי הפרלמנט הוא ריכוז של כל הכוחות הפועלים בחברה, אך ההגעה לפרלמנט אינה מטרה בפני עצמה. [...] לא זו בלבד שנוכחותנו הפסיבית בפרלמנט מקנה לדמוקרטיה הישראלית לגיטימציה מבלי שהיא תידרש להעניק תמורה, אלא שהחקיקות הגזעניות אף עוברות במלוא כבוד והדר. [...] אנו רואים את עתידנו במדינה הזו ורק בה. [...] אנו סבורים כי עלינו לקיים הידברות עם החברה הישראלית. אנו לא ג'יס חמישי כמו שרבים בציבור הישראלי מבקשים לתאר אותנו. [...] אנחנו חלק מהעם הפלסטיני והאומה הערבית, אך איננו משמשים תחליף למנהיגיהם. [...] מצב העניינים בחברה שלנו התדרדר מאוד. איבדנו את הביטחון, איבדנו את העקרונות והערכים, ומה שנשאר זו רק שפת ההפחדות והאיומים. הגיע הזמן לפעול יחד להשבת המוסר, שהתרסק לגמרי, וכרגע תפסה את מקומו שפה של נשק, הפחדות ואלימות. [...] אנו במפלגת התקווה לשינוי מאמינים בחינוך, בזכויות האישה, בדמוקרטיה כרעיון וכדרך פעולה, ואנו נפעל לחזק ולבסס כל זאת בחברה שלנו. אנו מאמינים

בתפקידם של הצעירים ובזכותם לתפוס את מקומם בחברה, ומאמינים בחברה שדורשת את זכותה לבסיס כלכלי, חברתי ואזרחי." (www.alarab.net, 22.12.12)

• **מועמדת המפלגה: המפלגה נותנת ביטוי הולם למעמדה של האישה בחברה הערבית**

עו"ד אמנה עבאס, המועמדת השישית במפלגת התקווה לשינוי: "למפלגת התקווה לשינוי יש דרך חדשה. היא באה לשרת את האינטרס של האזרח ואינה מעוניינת במשרות ובכיסאות. כולם מודעים להתגברות הפשיעה במגזר הערבי, לאלימות ולרצח נשים. למרבה הצער כל זה משמש הוכחה לכישלון של המפלגות שלא הצליחו לטפל בבעיות אלה. [...] שמה של המפלגה נועד כדי לתת לאזרח הערבי תקווה, ולשנות את הדרך שהייתה נהוגה בעבר מצד המפלגות. המפלגה תתרכז בסוגיות כגון הריסת בתים, הפשיעה במגזר הערבי, לחימה באבטלה ומציאת מקומות עבודה. [...] למרות שהמפלגה חדשה, הוקצו בה מקומות במיקום גבוה לנשים וזאת מתוך האמונה שנשים הן חצי מהחברה. לעומת זאת, ישנן מפלגות שזה עשרות שנים לא שריינו שום מקום לנשים. זוהי הוכחה לכך שמפלגת התקווה לשינוי מעריכה את האישה ורוצה שהאישה תקבל החלטות, ולא תהיה בשוליים." (www.panet.co.il, 10.12.12)

מפלגת העבודה

• **ח"כ בן אליעזר: יש להצביע למפלגת העבודה כדי להמשיך בדרכה של ממשלת רבין**

מפלגת העבודה קיימה כנס בחירות בכפר כנא בהשתתפות ח"כ בנימין פואד) בן אליעזר ונאדיה חילו, בעבר חברת כנסת מטעם מפלגת העבודה וכיום מועמדת מס' 18 ברשימת העבודה. בן אליעזר הדגיש כי "יש צורך לפעול יחדיו על מנת לבלום את ממשלת הימין הקיצונית בהנהגתו של נתניהו, מפני שהישארותה תוביל את המדינה כולה – ערבים ויהודים – לעתיד לא ידוע למשך ארבע שנים נוספות. על כן יש להעלות את כוחה של מפלגת העבודה כדי להשלים את הדרך שהחלה המפלגה בזמנו של ראש הממשלה לשעבר יצחק רבין". בן אליעזר הוסיף: "מפלגת העבודה בראשות רבין [...] השקיעה מיליארדי שקלים בתשתיות ובחינוך לא רק במגזר היהודי אלא גם בכל הערים הערביות. כאשר התחלנו את תהליך השלום עם הפלסטינים, כולנו קטפנו את הפירות – ערבים ויהודים. על כן עלינו לפעול יחד מחדש על מנת להמשיך את מה שהתחלנו בתקופת ממשלת רבין ושנפסק לאחר הירצחו. אנחנו המפלגה היחידה שסייעה לאזרחים הערבים יותר מכל מפלגה אחרת. אין ברירה אלא להשיב את הכוח הזה, ואת זאת ניתן לעשות רק באמצעות הקלפי". נאדיה חילו אמרה: "הציבור הערבי ירוויח מן התכניות הכלכליות והחברתיות של מפלגת העבודה, אותן הציגה יו"ר המפלגה, שלי יחימוביץ'. כמו כן אל לנו לשכוח שמפלגת העבודה הייתה תמיד החלוצה בתהליך השלום ועד היום היא השחקן המרכזי בתחום זה. [...] כציבור ערבי עלינו להתגייס כולם כדי לתמוך במפלגה מפני שאנו [מפלגת העבודה] הכתובת היחידה לפתרון הבעיות מהן סובל האזרח הערבי בארץ". (www.bokra.net, 12.1.13)

מרץ

• **ח"כ זהבה גלאון: היעד של מרץ בציבור הערבי – שני מנדטים**

מרץ השיקה את קמפיין הבחירות שלה בערבית: "הבית שלי הוא האג'נדה שלי". המפלגה הציבה לעצמה יעד: לקבל שני מנדטים מן המגזר הערבי. [...] עיסאוי פריגי, מועמד מרץ לכנסת (מקום 5), אמר: "המגזר הערבי זקוק היום לקול ברור שייצג את המצוקות האמיתיות שקורות בתוך הבית. אין ספק שמרץ תהיה הקול הזה. המסר שלנו נקלט היטב במגזר הערבי ואני צופה לנו הצלחה גדולה". זהבה גלאון, יו"ר מרץ: "היעד של מרץ הוא להגיע לשני מנדטים לפחות במגזר הערבי. מרץ היא היום מפלגת השמאל היחידה בישראל, שמתחייבת למצביעה כי בשום פנים ואופן לא תשב בממשלת נתניהו. אנחנו גם היחידים שמתחייבים מול ערביי ישראל להיות הקול הרם והברור שייצג אותם בכנסת, גם בנושאים החברתיים והאזרחיים, גם במאבק נגד הגזענות ובוודאי במאבק על השלום. אני קוראת לערביי ישראל: אל תצטרפו למפלגת המדוכדכים והמיואשים, צאו להצביע". (אתר מפלגת "מרץ", www.meret.org.il, 26.12.12)

• **עיסאוי פריג': כמיעוט לאומי, עלינו ללכת בדרך של שיתוף פעולה עם הרוב היהודי**

הודעה בעיתונות מטעמו של עיסאוי פריג', המועמד החמישי במפלגת מרץ: "אינני מתכוון להגן על מפלגה כלשהי או למתוח ביקורת על מפלגה אחרת, אלא להציג את מטרות המאבק שלנו ואת הצעדים הדרושים להגשמת מטרות אלה. גם 64 שנה לאחר הקמתה של מדינת ישראל, על כל הסתירות והמורכבות שבדבר, אנו, המיעוט הערבי בישראל, מאמינים בלב שלם בשלום צודק, כולל ואמיתי שיכלול את בני עמנו בגדה, ברצועה ובפזורה. מאחר שזהותנו וההגדרה הפוליטית שלנו הן יחידות במינן [...] עלינו לנקוט דרך אחרת על מנת להגשים את תקוותינו ואת חלומותינו. [...] זוהי דרך שמבוססת על דיאלוג ועל שותפות עם מי שמתאים לשותפות זו בצד האחר [היהודי]. [...] איחוד ושיתוף פעולה בין מיעוט מוחלש לרוב חזק הם מסקנה הגיונית של המשחק הפוליטי הנהוג באזור שלנו. לא מדובר בויתור על עקרונות או על ערכים, אלא אמונה בזכויותינו ובדרישותינו הצודקות. לא נסכים שידחקו אותנו לשוליים ושיתעלמו מזכויותינו, ועל כן עלינו לפעול יד ביד עם השמאל הישראלי, שאיתו אנו מסכימים על כמה נקודות רגישות בחיינו. מדוע שלא נשתף פעולה כדי להוות גורם לחץ יעיל? [...] כמיעוט לאומי אנו חולקים עתיד משותף עם העם היהודי במדינה, אם נרצה בכך או לא, ואותו הדבר חל עליהם – אם ירצו או לא. אנחנו כאן ואנו נשארים. נגזר עלינו לחיות יחד. [...] סבלנו ואנו עדיין סובלים מרדיפה פוליטית ומהנהגה ימנית קיצונית שרודפת את מי שלא נמצא בשורותיה. נשאלת השאלה כיצד נשיג את מטרותינו לנוכח מדיניות כזו? [...] אני מציע שותפות מתוך עמדה של כוח ולא מתוך עמדה של חולשה; שותפות מתוך הנחה כי אנו חלק מהאדמה הזו ועל כן עלינו להיות חלק מן השלטון. [...] בחירתנו להשתתף בבחירות לכנסת נובעת מרצוני לחולל שינוי מבפנים. אנחנו חלק מהחיים במדינה הזו ואני מכיר היטב בערך ובחשיבות של נוכחותנו ובצורך להביא לעתיד טוב יותר לנו ולילדינו. אני תומך בשותפות עם מי שמקבל אותי מבלי שאוותר על ערכי ועל עקרונותיי." (סינארה, 7.12.12)

ש"ס

• **כנס בחירות באבו סנאן: "ש"ס תנצח, אנשאללה"**

ש"ס ערכה כנס בחירות ביישוב אבן סנאן שבגליל. כאשר דרעי נכנס לאולם הוא התקבל בחיבוקים, נשיקות ולחיצות ידיים. "אני מרגיש כאן בבית" אמר וקרא למאבק משותף, של יהודים וערבים, לשוויון אמיתי. "תהיה לכם כתובת, כבוד", הבטיח לאולם הגדוש במוסלמים, בנוצרים, בבדואים ובדרוזים. גם אלי ישי לא חסך בהבטחות: "אנשאללה, בעזרת השם, נקיים כאן את מסיבת הניצחון", אמר, והוסיף בזהירות הנדרשת: "בלי נדר". כאלף ראשי רשויות, פעילי ציבור, שיחיים ואורחים אחרים הגיעו לכנס. ח"כ דוד אזולאי, יו"ר מטה המיעוטים של התנועה, נראה מרוצה. בבחירות האחרונות קיבלה ש"ס, לטענתו, 8,000 קולות מקרב הדרוזים, הנוצרים והבדואים. הפעם, הוא מאמין, המספר יוכפל. (ידיעות אחרונות, 3.1.13)

• **אריה דרעי: ש"ס היא המפלגה היחידה שדואגת לכולם ללא הבדל, וכך גם לציבור הערבי**

אריה דרעי, שמופיע לאחרונה בכנסי בחירות, טוען כי ש"ס סייעה ותסייע למגזר הערבי. בכנס פעילים שקיימה תנועת ש"ס בחיפה, נטלו חלק עשרות ערבים מכפר מנדא, שאף הניפו שלטים ועליהם תמונתו של דרעי. [...] דרעי לא אכזב את תומכיו הערבים שהגיעו לעצרת, ואף פנה אליהם במהלך הדברים שנשא, כשקרא לציבור הערבי לראות בש"ס את ביתו הפוליטי. "אתם מצביעים למפלגות הערביות. אלה בדרך כלל מפלגות שתומכות ברשות הפלסטינית ולא דואגות לציבור הערבי בישראל. ש"ס היא המפלגה היחידה שדואגת גם לציבור הערבי ללא הבדל של גזע ומוצא", אמר. [...] חבר הכנסת דוד אזולאי, שמונה כאחראי על הפעילות במגזר, אמר: "המגזר הערבי נמצא במדינה של אלה שאין להם, ואנחנו דואגים לאנשים האלה. הם רוצים לשמור על המורשת שלהם וגם אנחנו רוצים לשמור על שלנו. אני מקווה שנוכל לעזור להם כמו שנעזור לאחרים." (עובדה, 1.1.13)

התנועה

• ח"כ ציפי לבני: נציגי הציבור הערבי לא מבטאים את שאיפות הציבור הערבי המתון המבקש לחיות בשוויון

קטע מתוך ראיון עם ציפי לבני, יו"ר מפלגת "התנועה": "האזרח הערבי צריך להבין שאני מתעניינת בו ובילדיו בדיוק כמו שאני מתעניינת בילדיי. [...] עלינו לתת יותר למי שיש לו פחות. אחת הבעיות של הערים הערביות היא שכולן נמצאות באשכול הראשון והשני מבחינת רמת העוני. אני לא חושבת שיש עיר יהודית אחת שנמצאת במקום הזה. [...] כאשר מדברים על הקצאת תקציבים שווים [לערבים וליהודים], לעולם לא יהיה שוויון, אלא יש צורך לתת יותר למי שיש לו פחות או אין לו כלום." בהמשך הראיון התייחסה לבני להשפעות הסכסוך הלאומי על יהודים וערבים אזרחי ישראל: "כל עוד האזרח היהודי חש חוסר ביטחון בכך שמדינת ישראל היא הבית הלאומי של העם היהודי, הוא ימשיך לראות בערבים בישראל איום לקיומו. אני אישית לא רואה בערבים בישראל איום לקיומי, אלא רואה בהם שותפים. אני חושבת שלכל אחד מגיע שוויון הזדמנויות מלא להתפתחות, חינוך ופרנסה. זכותו של כל אחד להתגאות בתרבותו ובמסורתו ולכבד את האחר. אני יודעת שחוסר הביטחון שחש האזרח הערבי הוא תוצאה של המציאות שאנו חיים." לבני התייחסה לחוסר האמון של הציבור הערבי כלפי הפוליטיקה הישראלית: "נכון שאני רוצה שהציבור הערבי יצביע עבורי, אך חשוב שהציבור הערבי ייצא בכלל להצביע. מה שמאכזב הוא שנציגי הציבור הערבי אינם מבטאים את שאיפותיו של הציבור הערבי המתון שרוצה לחיות כאן בשוויון מלא. [...] מדאיג אותי שהציבור [הערבי] לא ייצא להצביע. המסר שלי הוא שהאזרח הערבי ייקח אחריות על חייו, על עתידו ועל ילדיו ויצביע למי שהוא חושב שיטפל בסוגיות של הציבור הערבי, ושיוכל להשפיע." (סינארה, 4.1.13)

• ח"כ מג'לי והבה: ציפי לבני היא היחידה שיכולה להשיג שלום צודק וכולל

מג'לי והבה, מועמד ברשימת "התנועה" בראשות ציפי לבני, ערך כינוס בחירות ביישוב מגוריו, בית ג'ן. והבה ציין שהוא נמצא במקום ה-12 ברשימה. הסקרים האחרונים מראים כי מפלגתה של ציפי לבני עשויה לזכות ב-11 מנדטים. לכן הוא ביקש מהמשפחות [בכפר] להצביע לו בבחירות הבאות. והבה אמר שהוא שואב את כוחו הרב מהמשפחות בכפר שלו, בית ג'ן. הוא הוסיף כי הוא זקוק לתמיכה זו על-מנת שציפי לבני תהיה בממשלה הבאה, שכן "היא היחידה שיכולה להשיג שלום צודק וכולל", לדבריו. (30.12.12, www.bokra.net)

הליכוד

• ח"כ איוב קרא: המפלגות הערביות לא יכולות לעזור לציבור הערבי, אלא רק מפלגת השלטון

במהלך הכינוס הראשון שנערך במסגרת קמפיין הבחירות של מפלגות הליכוד לגייס קולות ברחוב הערבי לטובת מפלגת הליכוד, פנה ח"כ איוב קרא לראשי המועצות המקומיות הדרוזיות והצירקסיות ואמר: "כבר לפני זמן רב קראתי להשקיע מאמצים אינטנסיביים בקמפיין הבחירות של הליכוד במגזר הערבי, אך רבים סרבו לקבל את הרעיון כיוון שהם לא היו משוכנעים שהערבים יעזו להצביע למפלגה ציונית ויניחו בצד את הרעיונות הלאומיים הקיצוניים. היום רבים מודעים לכוחו של רעיון זה, וכל שעלינו לעשות הוא להמשיך ולעודד אותו." קרא הוסיף ואמר: "סקר דעת קהל שערך המרכז לקידום הדמוקרטיה בשיתוף אוניברסיטת חיפה הראה שבקרב 9% בלבד מהמגזר הערבי, היחסים בין ישראל והפלסטינים נמצאים בראש מעייניהם. ייתכן ששיעור זה זהה גם בציבור היהודי. הדבר מראה בצורה ברורה את הפער בין האג'נדה של המפלגות הערביות לבין האג'נדה של הציבור הערבי בישראל. [...] כפי שהראה הסקר, 47% מהאזרחים הערבים מודאגים, בראש ובראשונה, מהמצוקה הכלכלית, ו-26% מודאגים מהאפליה על רקע לאומי. השאלה שעולה היא מי יכול לשנות את מציאות האפליה הזו? האם המפלגות הערביות שתומכות באויבי ישראל יכולות לקחת חלק בקואליציית השלטון ולשנות לחלוטין את מציאות חייו של הציבור הערבי, כפי שעושות המפלגות הדתיות [היהודיות] שמשגיגות הכול? [...] הבוחר הערבי חש חוסר אונים לאחר שהבין שאין באפשרותו להביא לשינוי. [...] הקריאה להצטרף למפלגת הליכוד, שכמעט בוודאות תהיה מפלגת השלטון אחרי הבחירות, משמעה שמי שמצטרף היום לשורות המפלגה מצטרף, באופן מעשי, למפלגת השלטון והופך את הקול שלו למשפיע." (24.12.12, www.panet.co.il)

ה. נתוני רקע: מבט משווה על מצעי המפלגות

מבט משווה על מצעי המפלגות הערביות והערביות-יהודיות

הערת העורך: בטבלה שלהלן מוצגת השוואה תמציתית של נקודות עיקריות מתוך המצעים של חמש המפלגות הערביות והערביות-יהודיות המתמודדות בבחירות לכנסת ה-19. אין בהשוואה זו כדי להציג תמונה כוללת של מצעי המפלגות בנושאים הנידונים, אלא לעמוד בקצרה על ההבדלים העיקריים בין המפלגות השונות בכמה סוגיות ליבה העומדות על סדר היום הפוליטי והאזרחי של החברה הערבית בישראל.

התקווה לשינוי ⁸	דעם ⁷	תע"ל ⁶	בל"ד ⁵	חד"ש ⁴	הגדרת האופי הרצוי של המדינה
—	—	—	מדינת כל אזרחיה	מדינת ישראל המעניקה שוויון זכויות מלא לאוכלוסייה הערבית	הגדרת המיעוט הערבי ומעמדו
שוויון זכויות מלא לאזרחים הערבים במדינת ישראל; שינוי הגישה הרווחת של מוסדות המדינה כלפי האוכלוסייה הערבית, תוך שימת דגש על שוויון מלא ועל גישור הפערים בכל תחומי החיים: בנייה, אזורי תעשייה מתקדמים, פיתוח תשתיות, בריאות, רווחה ושירותים חברתיים.	—	הכרה בציבור הערבי כמיעוט לאומי; קיום שוויון אמתי בין ערבים ויהודים בכל התחומים לפי העיקרון של שותפות אזרחית מלאה.	בל"ד דורשת להכיר בערבים בישראל כמיעוט לאומי, כעם בעל זכויות לאומיות קולקטיביות ושוויון מלא; מעל הכל ניצב עקרון השוויון בין האזרחים ובין הקבוצות הלאומיות, וכיבוד זכויות האדם האינדיבידואלית והקולקטיביות	הכרה באוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל כמיעוט לאומי, לו שמורה הזכות לשוויון זכויות לאומי ואזרחי, פוליטי, חברתי ותרבותי; הכרה בגופים המייצגים את האוכלוסייה הערבית בישראל; שיתוף האוכלוסייה הערבית, בהתאם למשקלה בכלל האוכלוסייה, בוועדות התכנון והבנייה ובמוסדות ציבוריים אחרים	מעמד החינוך הערבי
—	דעם תובעת את הפסקת האפליה הממוסדת מטעם המדינה כלפי הערבים בתחום ההקצאה של תקציבים לחינוך ולשירותים חברתיים ותרבותיים.	הקמת מערכת חינוך ערבית, במסגרת משרד החינוך והתרבות, שתשקף את המציאות, הזהות וההיסטוריה של הציבור הערבי-פלסטיני בישראל.	סיום הפטרונות הממשלתית הצינונית על החינוך הערבי, ושינוי תכניות הלימוד כדי שיביעו את הייחוד הלאומי והתרבותי של המיעוט הערבי; הקמת אוניברסיטה ערבית.	הגדלת התקציבים לחינוך בדרך שתקטין פערים בתנאי הלימוד ובהישגים הלימודיים, ובייחוד בין מערכת החינוך הערבית לבין מערכת החינוך העברית; הקמת אוניברסיטה ששפת ההוראה בה ערבית בנצרת.	שאלת השירות הצבאי / אזרחי
—	דעם מתנגדת לשירות הלאומי משום שהוא מתנה קבלת זכויות, שממילא צריכות להיות מוקנות לכל אזרח, בשירות למדינה שמפלה את האזרחים הערבים בעקבות.	המפלגה תומכת בהתנדבות כערך חברתי, אולם מתנגדת לכפיית שירות צבאי או אזרחי על צעירים ערבים.	בל"ד מתנגדת לכפיית שירות צבאי על הדרוזים בפרט, ומתנגדת ככלל לתופעת התנדבותם של צעירים ערבים לשירות צבאי.	חד"ש מתנגדת לכפיית שירות לאומי במסווה של "התנדבות". חד"ש קוראת לבטל את גיוס החובה המוטל על צעירים דרוזים.	

⁴ מצע חד"ש: <http://hadash.org.il/matzahadash>

⁵ מצע בל"ד: http://m-meee.blogspot.co.il/2010/01/blog-post_9460.html

⁶ הרשימה הערבית המאוחדת לא פירסמה מצע משותף לכל מרכיביה. תע"ל היא היחידה שפרסמה מצע כלשהו:

⁷ <http://www.a-m-c.org/page.asp?id=566> (ערבית)

⁷ מצע דעם: <http://heb.daam.org.il/%d7%9e%d7%a6%d7%a2-%d7%93%d7%a2%d7%9d>

⁸ עיקרי מצע "התקווה לשינוי": http://hope-for-change.org/about_h.php

התקווה לשינוי	זעם	תע"ל	בל"ד	חד"ש	(המשך)
חיזוק מעמד האישה וקידום שוויון מלא בין נשים לגברים; המפלגה מכירה בזכותה של האישה לשוויון זכויות מלא; המפלגה רואה באישה עמוד תווך של החברה הערבית.	דעם פועלת לקידום נשים בכל תחומי החיים: פוליטיקה, כלכלה, תרבות וחברה. המפלגה דוגלת בשוויון מלא בין נשים לגברים; קידום תעסוקת נשים ערביות.	—	בל"ד דוגלת בשוויון בין האישה לגבר בכל תחומי הפעילות החברתית והפוליטית; בל"ד קוראת להבטיח את השתתפותה הפעילה של האישה במרחב הציבורי.	מצע המפלגה עוסק באופן נרחב בשוויון זכויות לנשים, ובכלל זה נשים בחברה הערבית; הבטחת שוויון זכויות והזדמנויות לנשים בתעסוקה, בקידום מקצועי, ובתנאים סוציאליים.	מעמד האישה בחברה הערבית
—	—	שמירה על הזהות התרבותית והלאומית-הפלסטינית של הציבור הערבי בישראל ושמירה על הקשר הלאומי עם האומה הערבית.	השפה הערבית היא השפה הלאומית של האזרחים הערבים; יש לחזק את מעמדה כשפה רשמית במדינה; הלאום הערבי זכאי לטפח את תרבותו באופן חופשי ללא התערבות מצד מוסדות המדינה; זכותם של הערבים הפלסטינים אזרחי ישראל לניהול עצמי בתחומי החינוך והתרבות.	מצע המפלגה אינו מתייחס במישרין לעניין זה, אולם דרישתה של חד"ש להשוות את מעמד השפה והתרבות הערבית למעמד השפה והתרבות העברית נגזרת מתוך דרישתה לשוויון מלא של האוכלוסייה הערבית.	מעמד השפה והתרבות הערבית
—	הפרדה באופן מוחלט בין דת למדינה.	שחרור ההקדשים האסלאמיים בישראל (והעברתם לניהול העדה המוסלמית).	הפרדה בין דת למדינה.	הפרדת הדת מהמדינה; העברת רכוש הקדש מוסלמי מרשויות המדינה למוסדות נבחרים של העדה המוסלמית.	ענייני דת
הידוק שיתוף הפעולה בין שני העמים; תמיכה בכל שוחרי השלום בחברה הישראלית במטרה ליצור חיים משותפים למען טובת הכלל; המפלגה תהיה מוכנה להצטרף לכל ממשלה אשר תפעל לממש את מטרות החברה הערבית במדינת ישראל.	דעם מעמידה סדר יום אלטרנטיבי, שבמרכזו שינוי פנימי של החברה הערבית והיפתחותה לשותפות עם גורמים חברתיים במחנה השמאל ברחוב היהודי.	תמיכה בעיקרון של דו-קיום בשלום בין יהודים לערבים במדינה, וזאת מתוך כבוד הדדי והכרה בזכויות הפוליטיות והאזרחיות של המיעוט הערבי.	בל"ד פועלת למען פיתוח שיתוף פעולה ערבי-יהודי על בסיס של שוויון וצדק חברתי וזכות ההגדרה העצמית שבה היא מאמינה. בל"ד פועלת להקמת מוסדות דו-לאומיים במטרה לארגן ולפתח שיתוף פעולה כזה.	חד"ש שותפה פעילה במערכה משותפת המבוססת על מצע משותף, על נורמות של כבוד הדדי, על שותפות יהודית-ערבית ועל קיום התחייבויות. חד"ש מבקשת על כל שיתוף פעולה למען קידום השלום והשוויון.	שיתוף פעולה יהודי-ערבי
תמיכה בשיחות בין ממשלת ישראל לרשות הפלסטינית להקמתה של מדינה פלסטינית אוטונומית בעלת מנהיגות כדי להגשים את שאיפותיו של העם הפלסטיני, במטרה לשים קץ לסכסוך הערבי-ישראלי ולהביא לציבות האזור כולו.	דעם קוראת לסיום הכיבוש, הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגבולות 4 ביוני 1967 שירושלים המזרחית היא בירתה. ופירוק כל ההתנחלויות.	הקמת מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים המזרחית בגבולות 1967, ובצדה מדינת ישראל; פתרון בעיית הפליטים הפלסטינים באופן צודק בהתאם להחלטות האו"ם.	סיום הכיבוש בכל השטחים הפלסטיניים שנכבשו בשנת 1967, ופירוק ההתנחלויות וגדר ההפרדה; הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בגדה המערבית ורצועת עזה שבירתה ירושלים המזרחית; לצד מדינת ישראל; פתרון בעיית הפליטים בהתאם להחלטות האו"ם.	נסיגת ישראל מכל השטחים הפלסטיניים שנכבשו מאז מלחמת 1967 ופירוק כל ההתנחלויות; הקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה, ובירתה ירושלים המזרחית; הכרה בירושלים המערבית כבירת מדינת ישראל; הבטחת פתרון צודק לבעיית הפליטים הפלסטינים, בהתאם להחלטות האו"ם.	פיתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני

מבט משווה על מצעי המפלגות הציוניות-יהודיות: מעמד המיעוט הערבי

הערת העורך: בטבלה שלהלן מוצגות נקודות עיקריות המתייחסות למעמדו של המיעוט הערבי במדינה, וזאת מתוך מצעי המפלגות היהודיות-ציוניות המתחרות על קולם של הבוחרים הערבים. מפאת קוצר היריעה, לא ניתן להציג כאן השוואה מעמיקה ומקיפה, ולנתח לעומק את ההבדלים בין המצעים. תחת זאת, מציגה הטבלה באופן השוואתי ותמציתי סוגיות מרכזיות העומדות על סדר יומו של המיעוט הערבי ואת אופן התייחסותן של המפלגות הציוניות-יהודיות לסוגיות אלו.

ש"ס ¹⁶	ישראל ¹⁵ ביתנו	ליכוד ¹⁴	התנועה ¹³	יש עתיד ¹²	קדימה ¹¹	מרץ ¹⁰	העבודה ⁹	
מדינת העם היהודי	מדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית	מדינה יהודית ודמוקרטית	מדינה יהודית ודמוקרטית	מדינה יהודית ודמוקרטית על פי חזונם של נביאי ישראל	מדינה יהודית ודמוקרטית	מדינת העם היהודי ומדינת כל אזרחיה	מדינה יהודית ודמוקרטית	הגדרת אופי המדינה
–	בני מיעוטים	אזרחי ישראל; הערבים; מיעוטים; מגזר ערבי	מיעוטים; מיעוט ערבי	ערבים	מיעוטים; ערבים, דרוזים וצ'רקסים	אזרחים ערבים, מיעוט לאומי ערבי	אזרחי ישראל; הערבים; ערבים, דרוזים וצ'רקסים	הגדרת המיעוט הערבי
–	–	הכרה בזכויות קבוצתיות של המיעוט הערבי: שפה ערבית, בתי דין דתיים, המורשת הערבית	–	–	–	הכרה במיעוט הערבי כמיעוט לאומי	–	המעמד הלאומי
יחס של שוויון וכיבוד זכויותיהם של בני קבוצות דתיות אחרות בחברה.	התניית מלוא הזכויות ואזרחות מלאה בהצהרת נאמנות למדינה ולסמליה כמדינה יהודית.	אזרחי ישראל הערבים הם אזרחים שווים לכל דבר ועניין; העדפה מתקנת בשילוב בני מיעוטים בשירות המדינה; חיזוק הישובים והשכונות במגזר הערבי.	לכל אזרח הזכות לחיים בכבוד ולשוויון הזדמנויות, ללא תלות במוצא או בשילוב; המיעוטים בשירות הציבורי עד 20% מכלל העובדים; חיזוק התשתיות בישובים הבדואים בנגב.	המדינה תעניק שירותים ציבוריים באופן שווה לכל אזרחיה, ותאפשר שוויון הזדמנויות לכולם.	המדינה תעניק למיעוטים שוויון הזדמנויות, זכויות וחובות; מתן ייצוג הולם לבני מגזרי המיעוטים במוסדות ציבור, בגופים ממשלתיים, ובמפלגות פוליטיות.	הבטחת שוויון מלא; הכרה במיעוט הערבי כמיעוט בעל זכויות קולקטיביות; הכרה בייצוג הולם הערבים הלא-מוכרים; ייצוג הולם של ערבים במגזר הציבורי; מאבק בגזענות ואפליה כלפי ערבים.	צמצום הפערים הכלכליים והקצאת משאבים שוויונית לכלל האזרחים; התחומים; השקעה מוגברת של משרדי הממשלה השונים ביישובים הערביים והדרוזיים.	מהות השוויון ותחומי תחולתו
–	תנאי לאזרחות מלאה: שירות צבאי או אזרחי.	הגברת המודעות של בני מיעוטים לשירות צבאי ולאומי	כל אזרח ישראלי בן 18 יהיה מחויב לשירות צבאי, לאומי או אזרחי.	שירות צבאי או אזרחי בציבור הערבי יתבסס על התנדבות.	תונהג חובת שירות לכל, תוך התאמה למגזרים השונים בחברה.	–	שירות אזרחי-לאומי בציבור הערבי והדרוזי ייעשה בהתנדבות	שוויון בנטל: שירות צבאי / אזרחי

⁹ מצע מפלגת העבודה: http://www.labor.org.il/downloads/labor-org-il_Maza_Knesset19_041212.pdf

¹⁰ מצע "מרץ": <http://meretz.org.il/wp-content/uploads/2012/10/118009820.pdf>; מצע-מרץ-בחירות-2013

¹¹ מצע "קדימה": <http://kadima.gns.co.il/doc/platform.pdf>

¹² מצע "יש עתיד": <http://yeshatid.org.il/programmes/justice>

¹³ מצע "התנועה": <http://joinus.hatnua.org.il/mazza-hatnua-new.pdf>

¹⁴ מצע הליכוד: <http://www.idi.org.il/media/391292/likud%20%2017.pdf>

¹⁵ מצע "ישראל ביתנו": <http://www.beytenu.org.il/category/%d7%9e%d7%a6%d7%a2>

¹⁶ ש"ס – מסמך עקרונות: <http://shas.org.il/Web/He/About/Platform/Default.aspx>

ש"ס	ישראל ביתנו	ליכוד	התנועה	יש עתיד	קדימה	מרץ	העבודה	(המשך)
		חיסול הפערים במערכת החינוך	צמצום הפערים בהישגים הלימודיים בין תלמידים יהודים לערבים; אחדות באיכות ובתכנים של החינוך בחברה הערבית והיהודית	כל התלמידים, בכל אזור במדינה, ילמדו לפי אותם עקרונות יסוד של החינוך הממלכתי		הקמת זרם חינוך ממלכתי ערבי במקביל לזרם הממלכתי ולזרם הממלכתי הדתי, והקצאת תקציב הולם לשם כך	מערכת החינוך תאפשר לקבוצות השונות בחברה לטפח ולשמר את מורשתן התרבותית והדתית הייחודית. מערכת החינוך תכיר בצרכים החינוכיים של מיעוטים בישראל.	מעמד החינוך הערבי
		כיבוד המיוחד של השפה הערבית. כיבוד זכותם של בני המיעוטים לקיים את מורשתם, דתם, שפתם ותרבותם; כיבוד החגים המוסלמים ותמיכה תקציבית לכיבוד המורשת.			טיפוח התרבות הערבית כחלק בלתי נפרד של התרבות הישראלית הפועלת כחברה רבת תרבותית	הרחבה ניכרת של השימוש בשפה הערבית, המוכרת כשפה רשמית במדינה, במרחב הציבורי; הרחבת הוראת השפה הערבית במערכת החינוך העברי; הקמת מוזיאון לאומי להנצחת יישובים ערביים לפני ומאז הקמת המדינה.	מפלגת העבודה תתמוך בלימודי השפה הערבית המדוברת בכל מערכת החינוך	מעמד השפה והתרבות הערבית
המדינה תספק צרכי הדתות האחרות		כיבוד מעמדם של בתי הדין השרעיים			המדינה תבטיח חופש דת, מצפון ופולחן דתי לכל האזרחים.	חופש דת, אמונה ותרבות; הפרדת הדת מהמדינה; ביטול המונופול של בתי הדין השרעיים בענייני משפחה ואישות; העברת הווקף המוסלמי לידיים מוסלמיות.	הבטחת חופש דת ומצפון לכל האזרחים; הבטחת חופש גישה למקומות הקדושים לבני כל הדתות.	זכויות דת